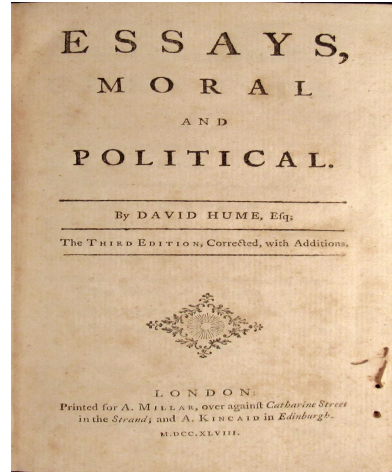

TRANSLATION

Дейвид Хюм (1711 – 1776)

ДЕЙВИД ХЮМ: СЪВРЕМЕННИКЪТ

Красен Станчев¹ / Krassen Stanchev²

Първото изречение от разсъждението на Хюм е добро начало на писмо до всеки управител на съвременна централна банка. Макар че повечето от тях вероятно са го чели като студенти. Второто изречение би могло да бъде това от петия абзац, където, на основата на примери, достъпни по онова време, авторът обяснява, че парите нямат стойност само по себе си. Всеки случай преди те да бъдат обменени за нещо, от което хората имат нужда. Лихвата е цената на нашето желание да се сдобием с нещо по-скоро сега, отколкото по-късно. Но не само моето или вашето, а желанието на всички, които имат нужда от неизвестно какви конкретни множество неща именно сега.

Търсенето и предлагането на пари зависи от стечението на обстоятелства в търсенето и предлагането на тези други неща. От което пък следва, че простата, но нарочна промяна на цената на парите, тоест на лихвата, е опит да се повлияе върху този процес. Такъв един опит за влияние в съвременното право и в морал съответства на термина „търговия с влияние“. В текста на Хюм търговията е на почит като единствената посредническа сила, която чрез обслужване на търсенето и предлагането влияе естествено върху лихвата.

Онова, което от текста на Хюм прилича на днешната търговия с влияние е воденето на войни за достъп до пари, т.е. метали, защото тогава парите обикновено се изковават от

¹ Красен Станчев е основател на Института за пазарна икономика. Народен представител във Великото народно събрание (1990-1991), член на Съвета за икономическа политика към президента (1996 - 2001) и доцент в Софийския университет "Св. Климент Охридски".

² Krassen Stanchev is an Associate Professor at Sofia University, he is a former MP of the Constitutional Assembly of Bulgaria, ex-Executive Director of IME, and teaches Macroeconomic Analysis, Public Choice and different economic course for non-economic post graduates.

някакъв метал спрямо златен или сребърен стандарт. Войната не е много етично занимание, както и търговията с влияние.

На български „лихва“ има друга смислова натовареност в сравнение с „лихва“ английски.

Предполага се, че при нас думата е със старогермански или готски произход, където „līxva“ или „leiħva“ означава „заем, кредит“ (но не като „доверие“), а като глагол – „вземам“, „заемам“ или „оставям“ на някой друг. Подобно значение има думата и на древно гръцки: „τόκος“ там също означава „аз вземам“, „сдобих се“ и се употребява още при Омир, доколкото мога съдя от източници в интернет без никакви познания по тези езици.

Струва ми се обаче, че при нас думата „лихва“ има известен отрицателен и конфликтен нюанс като човешко и обществено отношение: едно е да вземеш нещо, което е нищие, друго – когато е нечие, с подробност дали е доброволно или недоброволно предаване на въпросното нещо.

На английски, както вече съм писал в „Европейските ценности: новата констелация“ (София, НБУ, 2019) думата няма такъв заряд от смисли.

И там, и при нас идва от латински и означава "inter" - "между" и "esse" - "съществуване", "битие", "същност" или претенция към нещо. Тук също може да има претенции към едно и също нещо от различни хора. И също може да има вземане без съгласие, но може да има със такова, като при договаряне.

В икономиката „интерес“ се отнася към ценността на някакъв ресурс от гледище на разполагането с него – инвестиции, работни места, договори (сделки за размяна, отдаване под наем-лизинг, работа и други подобни) и вземания, и разходи по тях. Ако няма интерес към нещо, това означава, че не му се придава „ценност“. Ценността тук е субективна. За това всъщност пише и Дейвид Хюм.

Във всекидневието „интерес“ означава, първо, че нещо е важно за някого, негова грижа. Хората обикновено предпочитат нещата, които ценят и обичат да са тяхна собственост – те обикновено не биха били съгласни родителите им, съпрузите им или децата им да са публична собственост. Същото важи и за много вещи права върху пари, движимо или недвижимо имущество, които обикновено са придобити със старание и желание, или със старанието на предците.

В обществения дискурс у нас обаче вече са се наместили странни конотации на понятието „интерес“.

Позоваването на „частни интереси“ е почти универсално обяснение на нещо нередно, морално и правно осъдително. Обратно под „национален“, „държавен“ или „обществен“ интерес се подразбира нещо добро или почти священо. Скритото предположение в тези вече безброй случаи на такава словоупотреба е, че одържавяването на нещата, които ценим, е решение на никакви, често несъществуващи проблеми.

При Хюм няма и оттенък от такива смисли.

Но разсъжденията му за лихвата са и морални, и познавателни.

Това е първото издание на текста на български. И трябва да изкажем специални благодарности на преводача Коста Бенчев за прекрасно свършената работа. Доколкото разбирам, той преведе текста в търсене на интелектуална наслада. И нямаше настоятелни желания да бъде публикуван. Бележките към текста са на Милослав Йосифов, който е главен редактор на списание „Икономически живот“. На него също трябва да благодарим.

Но – обратно към публикувания размисъл за лихвата.

Той е 32-рото от 50 разсъждения („есета“, опита) обединени от автора един том „Есета – морални, политически и литературни“. Непосредствено преди него е разсъждението „За парите“, а след него „За търговския баланс“. Първото от тези разсъждения е „За мой живот“.

Не ми е съвсем понятно защо това и много други интересни опити на автора не са намерили място в едно кратко издание на „Дейвид Хюм: Политически есета“ на български от 2016 година. В него са поместени само шест от петнадесет есета. Възможно е тогава издателите да са предполагали, че теми като „за гражданската свобода“, „независимостта на парламента“ или „свободата на печата“ да не са интересни за нашите съвременници.

Сборникът излиза една година след смъртта на Хюм. Той си отива от този свят на 65 години. В края на лятото на 1776 година, когато излиза „Изследването върху природата и причините за богатството на народите“.

Интересна е разликата в интелектуалния климат тогава и сега. В края на 1770-те години Великобритания е високо задлъжнява страна, със 165% държавен дълг спрямо БВП. Но книгата е затова как се създава богатство. Сега изследването на бедността е много по-популярно, включително като политическа реторика.

През 1776 година 90 на сто от британците са живеели с доход под 3 щатски долара на ден. Днес такъв е прагът на бедността в Русия. В България той 5.50 щатски долара. (Под този праг тук и там живеят приблизително еднакъв процент от населението.)

Защо е тази разлика?

Моето предположение е, че бедността е толкова неприятна, че за хората е било по-нормално да търсят начини да се измъкнат от нея отколкото да я изследват.

Тъй или иначе Дейвид Хюм е сред първите анализатори не само на лихвите, но и на паричното предлагане, паричната политика, международната търговия и е изглежда първия, който мисли за икономиките на отделни страни с онова, което днес наричаме „платежен баланс“. Не на последно място, той е първият мислител, който се опитва да даде определение и опише онова, което днес се измерва като „икономическа свобода“.

Неп прякото му влияние върху съвременната икономическа мисъл е и през неговия приятел Адам Смит. Известно е, че те обсъждат съдържанието на Богатството на народите всяка седмица на чаша бира. Възможно е Смит също да е оказал влияние на Хюм. Във всеки случай стандартното и най-популярно издание на тома с есетата на Хюм започва с едно много тъжно и дълго писмо на Адам Смит до техен общ приятел, изпратено един ден след кончината на великия мислител.

ЗА ЛИХВАТА³

Коста Бенчев⁴, превод

Kosta Benchev⁵, Financier In Commercial Banks And Companies

Нищо не се счита по-сигурен знак за процъфтяващо състояние у всеки един народ отколкото – ниското равнище на лихвата. И с право, макар аз да смятам, че причината е донякъде различна от това, което се възприема като общо правило. Ниското равнище на лихвата, изобщо, се приписва на изобилието на пари. Но парите, колкото и изобилни да са те, нямат – ако са фиксирани /като количество, бел. прев./ никакъв друг ефект, освен този, да повишат цената на труда. Среброто се среща по-често от златото, затова ще получите по-голямо количество от него при размяна срещу едни и същи стоки. Но ще платите ли и по-ниска лихва? Лихвата в Батавия и Ямайка възлиза на 10 процента; в Португалия – на 6 процента: макар тези места, както можем да се осведомим от цената на всяко неща, да преизобилстват със злато сребро повече и от Лондон, и от Амстердам.

Ако цялото злато в Англия бъде унищожено из един път, и на мястото на всяка една гвинея се сложат в замяна 21 шилинга – дали парите ще станат по-изобилни, а лихвата ще падне? Със сигурност не. В такъв един случай ние просто ще ползваме среброто наместо златото. Ако златото се срещаше тъй често както среброто, а среброто – тъй често, както медта – дали парите щяха да са по-изобилни а лихвата – по-ниска? Уверено можем да дадем същия отговор. Тогава шилингите ни щяха да са жълти, а половината пени – щеше да е бяло. И нямаше да имаме гвинеи. Нямаше да се наблюдава никаква друга разлика, никаква промяна в търговията, в производството, в мореплаването или лихвите – освен ако не си въобразим, че някакво значение има самият цвят на метала.

Така че - което е тъй ясно видимо при едни такива големи вариации в оскъдността или изобилието на благородните метали, ще трябва да е в сила и при всички по-второстепенни промени. Ако няма значение дали умножаваме златото и среброто петнадесетократно, толкова по-малко би имало тяхното удвояване или утрояване. Всяко едно нарастване няма никакво друго въздействие, освен това – да завиши цената на труда и стоките. А и дори тази промяна е такава по-скоро само по името си. Нарастването може да има някакво влияние в процеса към тези промени, като „подгръва“ стопанството, но след като цените вече са се установили в съответствие с новото обилие от злато и сребро, това нарастване вече не е в състояние да въздейства.

Едно действие е винаги в съотношение със своята причина. Цените се повишиха почти четири пъти от откритието на Индиите насам, а вероятно е и златото и среброто да са нараснали много повече; но лихвата не паднала особено под половината си стойност. Лихвеният процент, затова, не се извежда от количеството на благородните метали.

Тъй като парите имат една фиктивна стойност, то по-голямото или по-малко тяхно множество няма значение – ако разгледаме една нация сама по себе си, както и количеството монети, то щом то веднъж е фиксирано – дори и да е много голямо, няма никакъв друг ефект,

³ За превода е използвано изданието: David Hume: *Essays Moral, Political and Literary*, London, 1777, ed. Eugene F. Miller (Indianapolis: Liberty Fund 1987).

⁴ Коста Бенчев е роден през 1969 г. в Плевен като до 1988 г. живее в Ловеч, където завършва Немска езикова гимназия. Магистър по философия (1993 г.), магистър по икономика и управление (1999 г.). От 1997 г. работи като финансист в търговски банки и компании от реалния сектор.

⁵ Kosta Benchev is born in 1969 in Plevan and until 1988 lives in Lovech where graduated from German Language High school. Master in Philosophy (1993), Master in Economics and Management (1999). Since 1997, he works as a financier in commercial banks and companies.

освен да задължи всекиго той да обяви един по-голям брой от ония бляскави парченца метал срещу дрехи, мебели или обзавеждане; и така – без да увеличи някоя от останалите уредби на живота си. Ако някой заеме пари, за да построи една къща, той ще отнесе значителен товар у дома – тъй като камъните, гредите, оловото, стъклото и т.н. заедно с труда на зидарите и дърводелците, биват представлявани от едно по-голямо количество злато и сребро. Но понеже тия метали се считат главно за представители, не може да произлезе никакво изменение относно масата на тяхното количество, относно теглото или цвета, а също така – относно истинската им стойност или лихвата им. А ако вие ми дадете толкова и толкова труд и стоки, получавайки за това пет процента, то във всеки случай ще получите пропорционално труд и стоки, както и да са представени те – дали чрез жълти или пък бели монети, дали чрез фунт или унция. Напразно затова, е да търсим причината за спадането или качването на лихвения процент в по-голямото или по-малкото количество на златото или среброто, което е фиксирано у всяка нация.

Високият лихвен процент произтича от три обстоятелства: по-голямо търсене за заемане на пари, малцина на брой богаташи, и големи печалби, произлизащи от търговията. И тези обстоятелства са ясно доказателство за малкия напредък на търговията и промишлеността, а не за оскъдността на златото и среброто. От друга страна, ниската лихва произтича от трите противоположни обстоятелства – ниско търсене на заемни средства, много богати които да обслужват това търсене, и малки печалби от търговията. И всичките тия обстоятелства са свързани заедно, и произтичат от увеличаването в промишлеността и в търговията, а не – от златото и среброто. Ще се помъчим да докажем тези точки, и ще започнем с причините и действията на високото или ниско търсене на заемни средства.

Дори и едвам измъкнали се от едно дивашко състояние, и нараснали по брой над първоначалното си мнозинство, при хората мигновено трябва да се появи едно неравенство в собствеността; и ако някои притежават големи ивици земя, други са притиснати в тесни граници, а някои са съвсем без каквато и да е поземлена собственост. Ония, които притежават повече земя отколкото могат да обработват, наемат ония които изобщо не притежават и са съгласни да получат определена част от произведеното. Така лихвата върху земята се установява незабавно, и няма каквато и да е учредена уредба – колкото и сурова да е тя, под която делата да не са устроени така. Измежду тия собственици на земя, някои скоро се оказват с по-различни нагласи от другите и докато един с желание ще складира произведеното от земята му за бъдещето, друг ще иска да го потреби в настоящето онуй, що би стигнало за много години напред. Но тъй като харченето на един постоянен доход е начин на живот изцяло бездеен, то хората имат дотолкова силно нужда от нещо да ги укрепи и да ги занимае, че ще им доставя удоволствие – такива каквито те са – по-голямата част от земепритежателите да преследва това, да са прахосници, отколкото да са скъперници. В едно състояние, значи, където не съществува нищо друго освен поземлена лихва, тъй като има съвсем малко спестовност, заемателите ще са многочислени и лихвеният процент ще е в съответствие с това положение на нещата. Разликата зависи не от количеството на парите, а от навиците и обичаите, които властват. Само чрез това нещо се увеличава или намалява търсенето на заеми. Ако парите бяха толкова много, че да направят едно яйце да се продава за шест пенса, дотогава докато има само поземлено благороднически съсловие и селяни в държавата, заемателите ще трябва да са многобройни, а лихвата – да висока. Наемът за една и съща ферма ще е по-висок и по-обременяващ. Но същото това безгрижие на земевладелеца, при една по-висока цена на стоките ще се разсее начаса и ще произведе същата нужда от заемане на средства.

Случаят не е по-различен и с оглед на второто обстоятелство, което предложихме за разглеждане, а именно – многото или малко богати хора, които да осигурят търсенето. Този ефект също зависи от навиците и от начина за живот на хората, не от количеството злато и сребро. За да има в коя да е държава едно голямо число заемодатели, то не е достатъчно,

нито задължително там да има и велика изобилност от ценни метали. Наложително е само собствеността върху, или контролът над това количество което е в държавата, било то много или малко, да е съсредоточено в определени ръце тъй, че да образува значителни суми, или да е съставна част от високо ниво на лихвен процент върху парите. Това ще породи висок брой заемодатели, и ще понижи равнището на лихварството – и аз ще се осмеля да твърдя: то зависи не от количеството изсечени монети, но от особените начини и обичаи, което сторват парите да се събират на отделни скупчвания или маси със значителна стойност.

Защото, ако се предположи, че по някакво чудо всеки човек във Великобритания би разполагал с пет фунта в джоба си за една нощ, това ще е дори повече от двукратно всичките пари които са налични сега в кралството; но на другия ден, както и след известно време, съвсем няма да има повече заемодатели, нито някаква промяна в лихвения процент. И ако в държавата нямаше други, освен земевладелци и селяни, тези пари – колкото и изобилни да са те, никога няма да се съберат в суми, а ще послужат единствено за това, да увеличат цените на всяко нещо без каквато и да било друга последица. Разточителният земевладелец ще ги прахоса веднага щом ги получи, а доведеният до просяшка тояга селяк няма да има нито средствата, нито възгледите, нито амбицията да постигне нещо повече от голото си съществуване. Ако преимущественият брой на заемополучатели над този на заемодателите продължи по същия, то няма да последва намаляване на лихвения процент. Това зависи от един друг принцип и трябва да произтече от увеличението в промишлеността и в спестовността, в занаятите и в търговията.

Всяко нещо, което е полезно за живота на човека, произхожда от земята, но малко неща произлизат в такова състояние, което да е достатъчно, за да ги направи полезни. Затова, освен селяните и собствениците на земята, трябва да има и друг вид хора – които, получавайки от по-предните суровите материали, ги преработват в подходяща форма и задържат една част за своя собствена употреба и препитание. В детинската възраст на обществото тези договори между занаятчиите и селяните и между един вид занаятчий и друг, общо взето се сключват незабавно от самите лица които, бидейки съседи, лесно научават едни други потребностите си и могат да си окажат своето взаимно помагачество, за да ги удовлетворят. Когато обаче се разрасне човешката промишленост и техните взорове се разширят, се открива, че най-отдалечени част от страната могат да си помагат едни на други тъй също както и по-съседните, и че това взаимно сношение на едни добри услуги може да се провежда в най-голяма мяра и с най-голяма изтънченост. Оттук и произходът на търгуващите, които са една от най-успешните разновидности на хората, и служат като посреднически лица между онези части на държавата, които са напълно незапознати с и невежи относно потребностите си една друга. Ето, в един град петдесет човека работят коприна и лен, и имат хиляда клиента; и тези два сорта люде, тъй необходими един на друг, никога не могат да се срещнат по правилния начин, докато един от тях не въздигне магазина, в която да се видят всичките работници и всичките тези клиенти. В тази провинция тревата избуява в обилие, жителите разполагат с много сирене, и с масло, и с добитък ала искат хляб и зърно, които в съседната провинция са в прекалено изобилие, за да служат /само на, бел. прев./ на живеещите там. Някой си прави това откритие. Той донася зърно от едната провинция и се връща оттам с добитък, и като удовлетворява нуждите и на двете, той така е и един общ благодетел. Хората, нараствайки по брой и занятие, биват придружаване и от едно затруднение в нарастването на техните сношения. Работата на посредника, или на търговията, става по-усложнена и разделя, под-разделя, съешава и примесва в и с едно все по-голямо разнообразие. Във всички тези сделки е необходимо и разумно една значителна част от стоките и труда да са собственост на търговеца, към когото се дължи в една голяма мяра. А тези стоки той понякога ще запази в натура или, както е срещано по-често: ще обърне в пари, които са тяхното общо представителство. Ако златото и среброто в държавата са нараснали заедно с промишлеността, то ще се наложи по-голямо количество от тези

метали да представлява едно по-голямо количество от стоки и труд. Ако промишлеността се е увеличила, цените на всяко нещо ще трябва да спаднат и като представителство ще служи едно по-малко количество монети.

Няма по-постоянно и ненаситно щение, или изискване на човешкия дух, отколкото онова за упражняване на дейност и заетост, и това желание изглежда че е основанието на повечето ни страсти и дирения. Лишете човека от всякаква дейност и сериозно занятие, и той ще се мята неуморно от едно забавление към друго, а силата и натиска, които той ще усеща от безделието си, ще са тъй големи, че той ще забрави за разрухата, която трябва да последва като резултат от неумерените му разходи. Дайте му един по-безобиден начин да използва своя ум или тяло, и той ще е удовлетворен, и няма повече да чувства тази ненаситна жажда, която се появява след удоволствието. А ако заетостта, която му предоставите си струва – то във всяко специално упражняване на производство той така често ще съглежда печалбата, че ще придобие полека-лека страст към това и няма да му е известно друго такова удоволствие като това: всекидневно да вижда нарастването на своето състояние. Това е и причината, поради която търговията увеличава спестовността, и защо винаги сред търговците има едно и също преобладаване броя на разсипниците над броя на скъперниците, докато сред притежателите на земя е обратното.

Търговията разраства промишлеността като пренася с готовност от един член към друг и не позволява на никого да западне или да стане непотребен. Тя увеличава спестовността, като дава занятие на хората и ги наема с уменията за печалба, които скоро ангажират тяхната отдаденост и отстраняват всяка склонност към удоволствие и харчене. Непогрешимо следствие от всички промишлени занятия е да се поражда спестовност и да любовта към печалбата да преобладава над любовта към удоволствието. Сред лекарите и адвокатите които имат някаква практика има много повече които живеят с дохода си, отколкото такива, които го надвишават или дори които живеят точно според него. Но адвокатите и лекарите не раждат никаква промишленост, и дори може да се каже, че придобиват своите богатства за сметка на други – като те със сигурност намаляват доходите на своите съграждани така бързо, както увеличават своите. Търговците, напротив, поражда промишленост, служейки като канали тя да се разпространява до всяко ъгълче на държавата. Чрез своята спестовност те, в същото време придобиват голяма власт върху тази промишленост и натрупват значително състояние в труд и стоки, за които те за главните средства да бъдат произведени. Затова, освен търговията, не съществува друга професия която да може да направи значителна паричната лихва или с други думи – да може да увеличи промишлеността и така също, чрез увеличаването на спестовността, да доведе до едно голямо владееие над тази промишленост от страна на някои особени членове на обществото. Без търговия, държавата ще трябва да се състои главно от поземлено благородничество, чиито склонност към харчене и разходване поражда едно постоянно търсене на заемни средства и от селяни, които нямат суми с които да осигурят това търсене. Парите никога не се струпват на големи наличности от суми които да могат да бъдат дадени назаем срещу лихва. Те са пръснати в многобройни ръце, които или ги размятат в бездейна показност и великолепие, или ги употребяват за покупка на продоволствия за живота от обща необходимост. Само търговията събира парите на значителни суми и този ефект тя го има чисто и просто от промишлеността, която сама поражда, и от спестовността, която вдъхновява независимо от онова специфично количество ценни метали, които могат да са в обращение вътре в страната.

Така че едно увеличение в търговията, по необходимост води до голямо нарастване броя на заемодателите и чрез това произвежда едно ниско равнище на лихвения процент. Сега трябва да разсъдим, доколко това увеличаване в търговията намалява печалбите, получавани от тази професия и дава растеж на третото изискуемо обстоятелство за падането на лихвата.

Може би е уместно да направим в тази част наблюдението, че ниската лихва и ниските печалби на търговията са две явления, които взаимно предизвикват едно друго, а и двете

първоначално са произлезли от онова обширно търгуване, което поражда благосъстоятелни търговци и което прави паричната лихва да има значение. Там, където търговците притежават големи стокови запаси – дали те ще са представени от малко или от много късчета метал, често ще трябва да се случи така, че ако те или се изтощят в занятието си, или оставят наследници които не желаят или пък не са способни да се занимават с търговия, една голяма относителна част от тези богатства естествено търси сигурен годишен доход. Голямото количество намалява цената ѝ, и прави така, че заемодателите да приемат ниска лихва. Тази гледна точка принуждава мнозина да не изтеглят запасите си от търговско обращение, а по-скоро – да доволстват и при ниски печалби, отколкото – да разполагат с парите си при една тяхна подценена стойност. От друга страна, когато търговията е станала обширна и потребява големи запаси, ще трябва да изгреят съперничества помежду търговците, които да намалят печалбите от нея, като в същото това време те и я увеличат, самата нея. Ниските печалби от търговията карат търговците да приемат по-охотно ниския лихвен процент когато напускат занятието си и когато започват да се отдават на леснота и леност. Затова е ненужно да се обследва и разбере кое точно от тия обстоятелства – ниският лихвен процент или ниските профити, е причината и кое е действието.

Те и двете се пораждат от обширната търговия и взаимно се подтикват едно-друго. Никой няма да приеме ниски печалби когато ще може да има висока лихва, и никой няма да приеме нисък лихвен процент когато ще може да има високи печалби. Една обширна търговия, като произвежда големи запаси, намалява и двете – и лихвата, и печалбите, и винаги бива подкрепена в намаляването на едното от съответното намаляване на другото. Бих допълнил, че след като ниските печалби се пораждат от увеличението на търговията и на промишлеността, те на свой ред служат за едно последващо тяхно увеличаване като правят всички стоки по-евтини, окуражавайки потреблението и повишавайки производството. И оттук – ако огледаме цялата свързаност на причини и действия, лихвата барометърът на държавата, и нейното ниско равнище е един почти непогрешим знак за процъфтяващо състояние на даден народ. То доказва нарастването на промишлеността, и навременното обращение вътре и през цялата държава, не е нещо по-малко от демонстрацията. И макар че, вероятно, не би било невъзможно една внезапна и голяма промяна в търговията да има моментен ефект от същия род, като се извадят толкова и толкова запаси от търговията, тя трябва да бъде възприета с такава жалост и нужда от наемане от страна на бедняците, че – освен краткото ѝ траене, тя не би била във възможност да направи така, че едното по погрешен начин да се възприеме и помисли за другото.

Онези, които са твърдели, че изобилието от пари е причината за ниската лихва, изглежда са взели един страничен ефект за причина, тъй като същата промишленост, която понижава лихвения процент, обикновено привлича голямо наличие на ценни метали. Различни утвърдени производители, с енергични и предприемчиви търговци скоро привличат пари към държавата – където и да се намира тя по света. Същата причина, като умножава удобствата на живота и води да нарастване на промишлеността, събира големи богатства в ръцете на хора, които не са собственици на земя, и по този начин произвежда понижаване на лихвата. Но макар че и двата тези ефекта – обилие от пари и от ниска лихва, естествено се появяват от търговията и промишлеността, те общо взето са независими един от друг.

Защото – представете си, че един народ бъде преместен в Тихия океан: без никаква външна търговия и без каквото и да е понятие от мореплаване. Нека да предположим, че този народ притежава винаги едно и също количество от монети, но и че постоянно нараства като число и като промишленост. Очевидно е, че цената на всяка стока ще трябва да намалява постепенно в това царство, тъй като тя е отношението между парите и всеки вид от благата, което отношение закрепва тяхната взаимна стойност и – съгласно сегашното допускане, удобствата на живота всеки ден стават все по-изобилни, без каквото и да е промяна в текущото количество на монетите. Затова едно по-малко количество от пари ще е напълно

достатъчно за целта да обогати някого с развитието на промишлеността сред тия хора дори в едни невежи и лениви времена.

По-малко пари ще са достатъчни, за да построиш къща, да оставиш чеиз на дъщеря си, да купиш имот, да развиеш фабричка, да издържаш семейството си, да купиш оборудване. Това са целите за употреба, заради които хората заемат пари и затуй по-голямото или по-малкото количество пари в една държава не влияе върху лихвения процент. Но ясно е, че по-голямото или по-малкото количество запаси от труд и стоки, ще има голямо влияние, понеже ние и действително ги наемаме точно тях когато взимаме пари с лихва. Вярно е, че когато търговията се проширява по цялото земно кълбо, най-развитите държави винаги са и най-изобилстващите откъм ценни метали така, че ниската лихва и многото пари са практически почти неотделими едно от друго. Но все пак от значение е да се познава началото, от което произтича феноменът и да се различава между причината и едновременно появяващото се с нея действие. Освен че това умозрение е любопитно, то често може да е от полза във воденето на обществените дела. Накрая, трябва да имаме предвид, че нищо друго не може да е по-полезно, за да се подобри на практика, методът за разсъждаване върху тия въпроси, които са най-важни от всичките макар че те обичайно се разработват по най-нестрог и безгрижен начин.

Друга причина за тази често срещана грешка с оглед на ниската лихва изглежда да е примерът на някои народи според който след едно внезапно придобиване на пари или на ценни метали посредством чуждестранни завоевания, лихвата спада не само при тях, и но и във всички съседни страни веднага щом тези пари са били пръснати и са се промъкнали буквално във всяко едно ъгълче. Оттук, лихвеният процент в Испания падна почти наполовина веднага след откриването на Западните Индии, както научаваме от Гарсиласо де ла Вега. И оттогава тя постоянно и все пада във всяко царство в Европа. Лихвата в Рим, след завоюването на Египет, е паднала от 6 на 4 процента, както научаваме от Дион.

Причините за спадане на лихвения процент след такова едно събитие изглеждат да са различни в завоюващата страна и в нейните съседни страни, но в нито една от всички тях ние не можем със справедливост да припишем този ефект на увеличението в златото и в среброто.

Естествено е да си представим, че в завоюващата страна това ново придобиване на пари ще се съсредоточи в малко на брой ръце, и че то ще бъде натрупано на големи суми, които ще почнат да търсят начин да осигурят печалба или чрез закупуване на земя, или чрез лихвения процент и че следователно, в кратко време ще последва същият ефект както ако се беше случило голямо развитие в промишлеността и в търговията. Увеличаването в броя на заемодателите над броя на заемополучателите води до падане на лихвата и то толкова побързо в случай, че ония които са придобили онези големи суми пари, не откриват промишленост или търговия в страната, нито начин да употребят парите си другояче, освен да ги дадат в заем срещу лихва.

След като обаче тези нови маси от злато и сребро се поемат и са обиколили цялата държава, делата ще се завърнат скоро към предишното си положение, като земеприжателите и новите държатели на парите ще живеят безделно, ще пръскат над дохода си, а договорените им дългове от предишния ден, и от по следващия го ден, плъзват към запасите им до тяхното окончателно унищожение. Всичките пари може все още да с в страната, и това де се чувства чрез нарастването на цените. Но сега, бидейки несъбрани в някакви големи маси от запаси, несъответствието между заематели и заемодатели ще бъде същото както преди, и следователно – ще се завърне и високият лихвен процент.

Съобразно с това откриваме, че в Рим – и то толкова рано, като във времето на Тиберий, лихвата отново се е била вдигнала до 6%, макар че нищо не се е било случило, та да изсмуче парите от империята. По времето на Траян, лихвата по ипотеките в Италия е носела 6%, а по общите обезпечения във Витиния – 12%. А ако в Испания лихвата не е била нараснала до

старото си равнище, това не може да се припише на нищо друго, освен на продължаващото действие на същата причина, която я е била понижила – разсъдението, че големите състояния, непрекъснато произвеждани в Индиите, които богатства са пристигали в Испания периодично, и така осигуряват предлагане на търсенето от страна на заемополучателите. Заради тази случайна и външна причина, повече пари ще се дават назаем в Испания, т.е. повече пари ще се събират в големи суми, отколкото в друг случай биха могли да се намерят в държава, в която иначе има толкова малко и търговия, и промишленост.

Колкото до намаляването на лихвата, което последва в Англия, Франция и други царства на Европа, които нямат мини – то беше постепенно. И не произтече от увеличението в парите разгледано просто като такова, а произтече от онова в промишлеността, което е естественият ефект от по-предното увеличение – в промеждутъка от време преди то да увеличи цената на труда и на провизиите. Защото, ако се завърнем към горното допускане: ако промишлеността на Англия бе нараснала толкова много по други причини /а това нарастване е могло да се случи много лесно, макар запасът от пари да е бил останал съвсем същият/, то не би ли трябвало да са се случили същите тези последствия, които наблюдаваме и сега?

Същите хора в този случай биха могли да бъдат намерени в царството, същите стоки, същата промишленост, занаяти и търговия – и, следователно, същите търговци със същите запаси т.е.: със същата власт над труда и стоките, но само представени от едно по-малко на брой количество били или жълти късчета метал; което, бидейки едно обстоятелство с моментна трайност, би въздействало само върху каруцаря, портиера и дърводелеца. Затова е видно, че лихвата би трябвало да е била така ниска, както сега, за да могат луксът, производителите, изкуствата, промишлеността и спестовността да процъфтяват така, както сега – понеже това е необходимият резултат от тия всичките обстоятелства дотолкова, доколкото те определят печалбите в търговията и съотношението между заемателите и заемодателите във всяка една държава.⁶

---

⁶ David Hume: *Essays Moral, Political and Literary*, London, 1777, ed. Eugene F. Miller (Indianapolis: Liberty Fund 1987).